

ДРАМАТИЧНА ЕКСПРЕСІЯ І ЛАГІДНИЙ ЛІРИЗМ У ДВОХ ВАРІАНТАХ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОЇ НАРОДНОЇ ПІСНІ «БЕРБЕР ДУКЯНЫ» («Перукарня»)

У статті розглянуто два варіанти пісні «Бербер дукяны» («Перукарня»). Перший варіант подано за збірником Я. Шерфединова, другий – уміщено в збірнику І. Бахшиша.

Текст твору є насамперед виразником почуттів і переживань ліричного героя. Психологізм та емоційність пісні розкриваються за допомогою способів римування, мелодії, повторів, вигуків та інших художніх засобів.

Проведений текстологічний аналіз двох обраних зразків дає право говорити про їхню своєрідність. Попри спільність назви й багатьох рядків поетичної мови, синтаксичних фігур, поетичних засобів, розглянуті варіанти пісні «Бербер дукяны» настільки різні, що можуть сприйматись як два окремі твори.

Ключові слова: римування, мелодія, повтори, варіанти пісні.

В статье рассмотрены два образца песни «Бербер дукяны» («Парикмахерская»). Первый подан согласно сборнику Я. Шерфединова, второй – со сборника И. Бахшиша.

Текст произведения прежде всего выступает интерпретатором чувств и переживаний лирического героя. Психологизм и драматизм песни раскрываются с помощью рифм, мелодии, повторов и других художественных средств.

Текстологический анализ двух избранных образцов дает основание говорить об их своеобразности. Несмотря на общность названия и многих строк поэтического языка, синтаксических фигур, поэтических средств, рассмотренные варианты песни «Бербер дукяны» настолько отличны друг от друга, что могут восприниматься, как два отдельных произведения.

Ключевые слова: рифмование, мелодия, повторы, варианты песни.

Two variants of the song «Berber Dukyany» («Hairdresser's») are considered in the article. The first of them is given according to the collection of Ya. Sherfedynov, the second one is from the collected volume of I. Bakhshysh.

The text of the work is first of all the mouthpiece of feelings and experience of the lyrical character. The psychologism and emotionality of the song are uncovered with the help of the way of rhyming, melody, reiteration, exclamations and other artistic means.

The conducted textological analysis of two chosen samples gives the right to indicate their originality. In spite of the community of the name and many lines of the poetical language, syntactical figures, poetic means, the considered variants of the song «Berber Dukyany» («Hairdresser's») are so different that may be perceived as two separate works.

Keywords: Crimean-Tatar folk song, lyrical character, psychologism, emotionality, textological analysis, originality.

Юначі мрії про майбутнє одруження доволі своєрідно втілені в пісні «Бербер дукяны» («Перукарня»). Палкі романтичні поривання переплетені із життєвими прагненнями; зворушлива гама інтимних переживань, де радісна піднесеність межує з гірким відчаєм, невіддільна від побутового колориту, уносячи в інтонаційний лад пісні легкі гумористичні штрихи (це дало можливість Я. Шерфединову не зовсім безпідставно віднести твір до розряду жартівливих [4, с. 63–64]). Однак ці гумористичні штрихи лише відтіняють панівне душевне сум'яття ліричного героя, щоразу, чи

не в кожному рядку, увиразнене, до того ж здебільшого подвійно, характерним пісенним вигуком «аман», семантику якого чітко важко передати, але вона близька до означеної українськими фольклорними зворотами на кшталт «ой леле, ой жаль».

Ліричний герой, закоханий у доньку перукаря, мабуть, не має таких статків і відповідно такого суспільного становища, як родина його обраниці. Як було б добре, гадає він, і йому мати власну перукарню, тоді б ніщо не стояло на заваді здійсненню його мрій. Герой уявляє таку перукарню, яка подібна б була на ту, у якій він зустрів милу дівчину, але й вод-

ночас цілком іншу, сповнену таких духмяних пахощів, які, певно, бувають лише в раю, принаймні такі, що їх можна відчутти в усій принадності лише тоді, коли тебе обійме кохана... Кілька помережаних вигуками пристрасних уривчастих фраз, кілька легких образних штрихів (сповнена пахощів парфумів перукарня, у якій юна вродливиця, чиїх обіймів так герой прагне) – і перед нами постає семантично містка, психологічно переконлива й соціально окреслена, а водночас пластично виразна й емоційно насичена картина:

Бербер дукяны, аман, аман, ачмалы,
 Бербер дукяны, аманым, аман,
 Сачмалы да
 Мискямберлери, аман, аман,
 Мискямберли сар, дживан Айшем, оф!
 (Перукарню, аман, аман, відкрити б,
 Перукарню, аман, мені, аман,
 Розбризкувати б
 Парфуми, аман, аман,
 Мов парфуми, огорни мене,
 Чарівна Айше, ох!)

Перукарня реальна, у якій кохана дівчина – дочка господаря, і перукарня уявна, де вона – дружина ліричного героя, створюють двоєдиний, емоційно насичений, трепетний образ, особлива впливовість якого пов'язана з невіддільною від нього духмяністю парфумів. Тож можна припустити, що саме про парфуми, які набувають ознак певного символу, пов'язаного з коханням героя, ідеться в приспіві. Парфуми, налиті у склянку, блиск яких нагадує кораловий блиск коханих очей, – це своєрідний рефренний феєрверк, увиразнений багатою, повнозвучною римою (фильджаны – мерджан...), ударність якої особливо відчутна після не таких яскравих, здебільшого тотожних рим у куплетах (ачмалы – сачмалы, къачмалы – къачмалы, къучакъда – къучакъда). У приспіві з особливою силою розкриваються героєві почуття:

Долдур фильджаны, аман, аман,
 фильджаны!
 Гозьлери мерджан, эй!
 (Наповни філіжанку, аман, аман,
 філіжанку!
 Очей корали, гей!)

Утім, скупий на слова, але багатий на емоції приспів, очевидно, можна трактувати

й інакше. Оскільки «фильджан (філіжанка)» – це здебільшого чашка до кави [2, с. 139], а кава в перукарнях Криму в минулі часи – звична річ, хоча разом з тим частування нею – вияв поваги, то можна припустити, що ліричний герой звертається до коханої з уявним проханням налити йому кави і, вочевидь, виявити прихильність і ласку. Не дивно, що в устах емоційно піднесеного героя таке прохання втрачає свою суто побутову забарвленість і набуває феєричного звучання, адже ж це кава з таких милих рук коханої. Ось це звучне «фильджан» явно виходить за суто смислові межі (тож конкретний побутовий смисл тут не має першорядного значення), що й підтверджує музичний малюнок – розлого-розспівний, інтонаційно щемно-солодкавий, тут кожен із трьох голосних звуків розкладений відповідно на дві й чотири зліговані ноти. А далі в гру вступає значно коротше, пружне в своєму лаконізмі «Гозьлери мерджан», де кожен голосний звук відповідає одній ноті. Таке характерне і для куплетів, і для приспіву поєднання довгих, розлогих рядків і коротких, відповідно музичних фраз широких, розспівних, ніби помережаних химерними переливами, та лаконічних, уривчастих посилює властиву пісні неповторну грайливість, а водночас відчутно передає складність та імпульсивність переживань ліричного героя. Саме ця складність та імпульсивність є в пісні провідною, а побутова окресленість лише вгадується за окремими, украй лаконічними, образними штрихами, що у свою чергу сприяє емоційній впливовості поетичної мови твору. Саме ця особливість, пов'язана з апеляцією до уяви слухача, уможливорює різні трактування конкретного побутового підґрунтя образності пісні. Ключовий вислів приспіву «долдур фильджаны» можна сприйняти і як радісний вигук на уявному весіллі ліричного героя. Але вкотре хочеться наголосити, що подібна «розшифровка» тут зовсім не обов'язкова.

Другий куплет своєрідно підтверджує глибинний драматизм складного ліричного сюжету пісні, виявляє відчайдушність палких мрій персонажа, який, усвідомлюючи гіркоту свого становища, веде мову про те, як було б добре викрасти кохану. Мотив викрадення нареченої, яку не згоджуються віддати за парубка батьки, досить поширений у східному, зокрема кримськотатарському, фольклорі, згадаймо хоча б популярну легенду про Ненкеджан-ханом, доньку хана

Тохтамиша [1, с. 249–268]. Розуміючи, що світлі мрії про відкриття власної перукарні – це лише мрії, ліричний герой спрямовує свою уяву в іншому напрямку:

Бербер гузелин, аман, аман, къачмалы,
Бербер гузелин, аман, алуб да
Къачмалы да.
(Перукареву красуню, аман, аман,
умикнути б,
Перукареву красуню, аман, забрати б
Та й умикнути.)

А далі знову йдеться про наповнення посудини. Тепер у куплеті фігурує не «фильджан», а «шише» (пляшка). Очевидно, слід умикнути красуню, не забувши прихопити із собою і парфуми, такі дорогі серцю, невіддільні від постаті милої:

Долдур шишейи, аман, аман,
Долдур шишейи, сар, дживан Айшем,
оф!
(Наповни пляшку, аман, аман,
Наповни пляшку, обніми, чарівна моя
Айше, ох!)

У третьому (останньому) куплеті ще більше посилюється розрив між мрійними світлими пориваннями ліричного героя та жорстокою реальністю, і ця різюча зміна по-своєму увиразнюється характером римування: якщо в двох попередніх куплетах рима фактично єдина (ачмалы – сачмалы – къачмалы – къачмалы), то в цьому вона вже інша (къучакъда – къучакъда). Важко сказати, чи наш герой справді побачив свою кохану в обіймах іншого, чи ця цілком реальна перспектива йому тільки уявилася, але в будь-якому випадку розвиток ліричного сюжету набуває особливого драматизму:

Беребер гузели, аман, аман, къучакъда,
Бербер гузели, аманым, аман,
Къучакъда.
Гонълюм къайнаюр, аман, аман,
Юрек янайыр, сар, дживан Айшем, оф!
(Перукарева красуня, аман, аман,
у чужих обіймах,
Перукарева красуня, аман, жаль мені,
аман,
У чужих обіймах.
Душа моя в журбі, аман, аман,
Серце горить, мене обніми, чарівна
Айше, ох!)

Але всупереч душевній скруті, усупереч гірким тривогам ліричний герой не втрачає надії. З пристрасним закличним словом, так само як і в попередніх куплетах, звертається він до своєї «дживан Айше» («чарівної Айше»). Як і в попередніх куплетах, невимовна сила його палких почуттів підкреслена багатозначним вигуком «оф!». Це ніби зойк душі, протяжний, означений у музичному тексті двома половинними нотами, пристрасний і грайливий водночас. У суголоссі з іншими вигуками та посилювальними частками, а також окремими словами, роль яких виходить за межі вузько смислової функції, як-от: тричі повторене (наявне в останньому рядку кожного куплета), подібне на вигук, «сар» («обніми»), прикінцеве «оф!» творить своєрідне емоційне мереживо, яке допомагає відчутно передати складність звихрених переживань ліричного героя. З особливим драматизмом звучить після такого куплету феєричний приспів. Він, з одного боку, – контрастно увиразнює вилите в пісню душевне сум'яття, а з другого, – знаменує незгасиму силу палких почуттів, спроможну долати найгіркішу розпуку.

У пісні «Бербер дукяны» кілька образних штрихів динамічно розвивають складний ліричний сюжет, спрямований на розкриття драматичних переживань закоханого героя, який усупереч гірким життєвим обставинам (їхні причини в пісні ледве означені, можливо, це майнова нерівність) виявляє спершу лагідну мрійливість, а потім таку силу палких почуттів, яка викликає щире співчуття і віру в його здатність долати щонайбільшу душевну й життєву скруту. Властива пісні звихрена емоційність, контрастне поєднання світлої піднесеності й гіркої тривожності увиразнені анафоричним початком кожного куплету («Бербер дукяны... Бербер гузели... Бербер гузели...»), характерним повторенням окремих фраз, рядків, синтаксичних конструкцій. Приспів пісні сповнений особливого пафосу, що і розвиває інтонації куплетів, і виразно відтіняє їх. Емоційна впливовість пісні посилена також з огляду на вишукане сполучення широких, розлогих рядків та коротких, лаконічно містких (відповідно розспіваних, співучо-протяжливих, проїнятих грайливими переливами й уривчастими музичними фразами). Душевні пережи-

вання ліричного персонажа посилює вигадливе мереживо (продумана система) вигуків, близьких до вигуків семантично окреслених слів та посилювальних часток. Маємо тут також вельми своєрідне римування. Звучна рима феєричного приспіву контрастує з менш яскравими, здебільшого тотожними, римами куплетів. Настроєві перепади в куплетах відповідають змінам у римуванні – чітка класична рима першого (найбільш оптимістичного) куплету продовжується в другому тим же римованим співзвуччям, але вже не суголосним, а тотожним; у третьому (найбільш тривожному) рима, як і в другому куплеті, тотожна, але звуково вона вже інша, відмінна від попередньої. Таким чином, перший і другий куплети поєднані єдиною, суцільною римою, а другий і третій – характером рими. Усе це сприяє виразнішій передачі характерних для пісні настроєвих перепадів, узгоджується з розвитком ліричного сюжету.

Поєднання ніжного ліризму й побутової колоритності, а також мистецька вишуканість зближують цю пісню з міським романсом, а особлива, вельми виразна емоційна насиченість, певна химерність ритму, система повторів та вигуків свідчать про наявний плідний розвиток дуже давніх, архаїчних традицій.

Інший варіант пісні «Бербер дукяны» уміщено в збірнику Іл. Бахшиша [3, с. 188]. Тут також три куплети, однак їхня конфігурація, а відтак і розвиток сюжету, і інші параметри твору суттєво різняться, порівняно з варіантом, поданим у збірнику Я. Шерфединова, попри спільність назви й багатьох рядків поетичної мови. Три перші рядки кожної строфи можна розглядати як власне куплети, а три подальші – як приспіву (тотожні в першому і третьому куплетах при певній відмінності в другому). У цьому варіанті пісні так само мрійливий ліричний герой волів би відкрити власну перукарню і уявляє себе в ній:

Бербер дукянын, аман, аман, ачмалы,
Бербер либасаны, аман, аман,
такъмалы.
Чевресине миски анбер сачмалы.
(Перукарню, аман, аман, відкрити,
Перукарський халат, аман, аман,
начепити,
Усе навколо духмяністю парфумів
усіяти.)

Перукарня постає символом затишку і чистоти, в атмосфері якої ліричний герой відчуває себе не лише господарем, який має певний заробіток і прибуток, він – у епіцентрі цього особливого райського куточка, деміург, жрець краси. Зрозуміло, що для повного щастя бракує омріяної обраниці, лагідне звернення до якої міститься в трьох подальших рядках, власне в приспіві:

Кель, меним гузелин.
Толдур фильджаны, аман, аман,
фильджаны,
Козьлери мерджаным.
(Прийди, моя красуне.
Наповни філіжанку, аман, аман,
філіжанку,
Оченя моє коралове.)

Тут наповнення філіжанки (у рефренній частині другого куплета – «шише» (пляшки, склянки)) явно набуває символічного забарвлення, образне підґрунтя якого не менш багатозначне, аніж у варіанті Я. Шерфединова. Але немає такого драматизму, а відтак емоційної звихренності, які характерні для варіанта Я. Шерфединова, тож немає дещо химерного поєднання розлогих та уривчастих рядків, відсутня і своєрідна система вигуків, прикметна для того варіанта. Провідний у цій пісні лагідний, мрійливий ліричний тон переважає радісне передчуття жаданої зустрічі з коханою, ледве відтінене легкою тривоною. У другому куплеті подані мальовничі пейзажні штрихи, з яких проступає ненав'язлива символіка молодості й любові – весняний квіт бузку, в'юнкий повій, асоційований з обіймами, адже про них ідеться далі в цьому ж куплеті:

Бербер дукянын алды, аман, аман,
эрылгъан,
Эвлеринъе сармашыкълар сарылгъан.
Меним ярем ничюн манъа дарыгъан?
(Перед перукарнею, аман, аман, бузок,
По стінах дому повився повій.
Невже розгнівалася кохана моя?)

Як і у варіанті Я. Шерфединова, кохана має чарівне ім'я – Айше, але там воно щоразу, як заклинання, звучить наприкінці кожного куплета, тут же воно подано лише один раз:

Кель, меним гузелім.
Толдур шишейи, аман, аман, шишейи,
Сар дживан Айшейи.
(Прийди, красуне моя.
Наповни склянку, аман, аман,
склянку,
Обніми, чарівна Айше.)

У третьому куплеті ліричний сюжет набуває певного розвитку. В уяві героя постають зворушливі деталі родинного затишку, образ коханої, окреслений традиційними у фольклорі портретними штрихами, постає особливо близьким та милим:

Бербер дукаянын алды, аман, асмадыр,
Яремнинъ оглючиги басмадыр,
Сырма сачлы, къалем къашлы
ёсмадыр,
Кель, меним гузелім...
(Перед перукарнею, аман, аман,
тінистий навів,
Кохана моя в ситцевім фартушку,
Золотаве волосся, брови, як шнурочки,
у чарівниченьки,
Прийди, красуне моя...)

Тут пісня – лагідний монолог світлих мрій, ніжний, інколи ледве журливий ліризм якого відтінений легкою грайливістю. Віра героя в здійснення світлих мрій, його впевненість у завтрашньому дні підкресле-

на точними й багатими римами, в основній частині кожного куплету подано потрібну риму. Анафоричний початок кожної строфи (як рими точніші, так і строфічна анафора виразніша тут, ніж у раніше розглянутому варіанті), пружність поетичних фраз, мальовничість образних штрихів, легка тривожність ненав'язливого «аман, аман», що ледь відтіняє загальну світлу тональність, – усе це сприяє створенню відповідної ліричної атмосфери.

Отже, при одній назві, за всієї спільності деяких рядків, синтаксичних фігур, поетичних засобів, розглянуті варіанти пісні «Бербер дукаяны» настільки різні, що можуть сприйматись як два окремі твори.

Література

1. Акчокракли О. Мавзолей Ненкеджанхалим // Молитва ластівок – Къарылгъачлар дуасы : антологія кримськотатарської прози XIV–XX століть. – К. : Етнос, 2005. – Кн. 1. – 600 с.
2. Крымскотатарско-русский словарь / Ш. Асанов, А. Гаркавец, С. Усеинов. – К. : Радянська школа, 1988. – 240 с.
3. Къырымтатар халкъ йырлары / Тертип этиджи Бахшыш Ил. – Симферополь : Къырым девлет окъув-педагогика нешрияты, 2002. – 384 с.
4. Шерфединов Я. Звучит кайтарма – Янърай къайтарма / Я. Шерфединов. – Ташкент : Издательство литературы и искусства им. Г. Гуляма, 1979. – 232 с.

SUMMARY

The variant of the song «Berber Dukyany» («Hairdresser's») according to the anthology of Ya. Sherfedynov is considered in the article. In the work the young man is dreaming about future marriage with hairdresser's daughter, but the financial and social conditions don't allow him to get married. The lyrical character is imagining himself as the owner of the hairdresser's, married to beloved girl and is trying to find possible ways to get the desirable thing. The verses of the song are exposing the clue and emotional tension.

The psychologism and dramatic effect of the work are putting in the forefront, explaining with the help of the way of rhyming, melody, strengthening with the exclamations «aman». It's difficult to convey clearly the semantics of the sound, but it is similar to the determined with Ukrainian folklore expressions like «Oh, woe is me!», «Oh, it's a pity!». At the same time the everyday details are given with the separate figurative traits, which facilitate the emotional effect of the poetic language of the work. This peculiarity connected with the appeal to the listener's imagination make possible different treatments of the concrete everyday base of the imagery of the song. The images-symbols of a cup of coffee and perfume are also considered in the song.

As the regaling with coffee in the hairdresser's of the Crimea in the past is the display of respect, we may presume that the lyrical character is appealing to his beloved girl with the imaginary request to pour in coffee for him and obviously to show sympathy and caress.

The smell of perfumes is used as the symbol of imaginary happy world where the young man, the owner of the hairdresser's is married to beloved woman. The perfumes are filled into a bottle and its gleam looks like the corral glance of beloved eyes.

The combination of tender lyricism and everyday colouring with artistic refinement connects this song with the city romance. Special emotional saturation, certain peculiarity of the rhythm, the system of the reiterations and exclamations affirm the present fruitful development of very ancient, archaic traditions.

The other variant of the song «Berber Dukyany», is given in the collection of Il. Bakhshysh. It contains also three verses, but their configuration and the development of the plot and the other parameters of the work are unlike essentially in comparison with the variant from the anthology of Ya. Sherfeddynov in spite of the community of the name and many lines of the poetical language.

In this variant the dreams of the youth are devoted to the own hairdresser's, but he will miss the cherished choice for the complete happiness. The sample is not so emotional and dramatic as its result – there is no fanciful combination of the spacious and fragmentary lines, the peculiar system of exclamations characteristic for the preceding variant is also absent.

Thus in spite of the community of the name and many lines of the poetical language, syntactical figures, poetic means, the considered variants of the song «Berber Dukyany» («Hairdresser's») are so different that may be perceived as two separate works.

Keywords: Crimean-Tatar folk song, lyrical character, psychologism, emotionality, textological analysis, originality.